گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانكۆیا زاخۆ
مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو
Humanities Journal of University of Zakho (HJUOZ)
Vol. 4, No. 2, pp. 268–285, September-2016
hjuoz.uoz.edu.krd
p-ISSN: 2410-7557
e-ISSN: 2518-5128
journals.uoz.edu.krd

نامۆیی دهۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا

دەولەت محەمەد ئەحمەد
پشكا زمانێ كوردی ، فاكولتییا زانستێن مرۆڤایەتیێ – سكولا زمانی ، زانكۆیا زاخۆ، هەرێما كوردستانێ ، ئێراق.

https://doi.org/10.26436/2016.4.2.212

كورتیا ڤەكولینێ :

ئەڤ ڤەكۆلینە دەربارەی نامۆییێ یە دهۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دناڤبەرا هەردو قۆناغێن كلاسیكی و نویدا ،كو وەكی نمونەك ژهۆزانڤانێن سەردەمێ خۆ هاتیە وەرگرتن ، چونكی دڤێ قۆناغێدا هۆزانڤانێن باشورێ كوردستانێ ب گشتی مل ب ملێ ئێك و دو پشكداربون دوێ بزاڤێدا ،كو بارودۆخ و ڕەوشا خراپیا ژیانا وی وەختی ئەگەرێ سەرەكی بو بۆ ڤێ چەندێ .

گرنگییا ڤێ ڤەكولینێ ژ ڤێ چەندێ دا دیاردبیت كو ڤەكۆلینەكا كارەكییە و هەمی لایەنێن ئەوێ نامۆییێ بخۆڤەدگریت ئەڤە ژلایەكی ڤە ، ژلایەكێ دیڤە ئەڤ ڤەكۆلینە هاریكارەكێ باشە بۆ هەر ڤەكۆلەرەكی كو د بوارێ ڤەكۆلینا ئەدەبێ نامۆییێ ب گشتی و ڤەكۆلینا نامۆییێ دئەدەبێ كوردیدا ب تایبەتی هەولاخۆ ددەت ، ئەڤە ژی ب مەبەستا خزمەتكرن و پێشڤەبرنا زانستێ ڤەكۆلینا ئەدەبێ نامۆییێ یە.

كلیلا لێكولینێ: *نامویی، هوزان، مەلا خەلیلێ مشەختی.*

دەسپێك :

نامۆیی ئێكە ژ گرنگترین بابەت د ئەدەبێ بەراوردكاری و ڕەخنا ئەدەبی ، هەروەسا مێژویا ئەدەبی ژی ، چونكی چێدبیت ئەڤ نامۆییە ل جە و جڤاكەكی بۆ جە و جڤاكەكێ دیتر جیاوازبیت و تایبەتمەندیێن خۆ هەبیت و جیاوازبیت ژ یا دیتر.

گەلەك ژ نڤیسەر و ڕەخنەگرێن ڕۆژئاڤاییی و ڕۆژهەلاتی ژی ل سەر ڤی بابەتی ئاختفتین ، بەلێ هەبونا بۆچونێن جیاواز ل سەر ڤی بابەتی ، بویە ئەگەرێ دروستكرنا بۆچون و هزرێن جۆراوجۆر ل سەر بابەتی بخۆ.

سنور:

سنورێ ڤەكۆلینێ لایەنێ نامۆیی ڤەدگریت د هۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا.

ڕێباز :

ئەڤ ڤەكۆلینە ل سەر بنەمایێ ڕێبازا وەسفی یا شیكاری هاتیە ئەنجامدان،كو زمانێ نڤێسینا بەرهەمێن هۆزانڤانێن هەرد و قۆناغان پیڤەرێ سەرەكینە بۆ ڤێ چەندێ .

ئاریشە :

ئەو ژێدەرێن دەربارەی ڤی بابەتی ئەوێن ل بەردەستێ مە كێم نینن ، بەلێ هەر ئێك ژوان ڤەكۆلەران ب شێوەكێ جیاواز دنێریتە ڤی بابەتی و چەندین بیر و بۆچونێن جۆراوجۆر تێداهەنە … ، ژبەرهندێ مە ب فەر زانی ئەڤێ ڤەكۆلینێ ب

شێوەکێ کارەکی (مەیدانی) بەرهەڤبکەین بۆ روهنکرنا چەوانیا وان نامۆییان د هۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی .

پشکێن ڤەکولینێ :

ئەڤ ڤەکولینە ب ڤی شێوەی ل خوارێ هاتیە دابەشکرن:

کورتیيا ڤەکولینێ: کو کورتیيا ڤەکولینێ ب شێوەکێ کورت مەبەست و هزرا ڤەکولینێ تێدا هاتیە دیارکرن .

1. پشکا ئێکێ:

1. 1. چەمك و پێناسا نامویيێ :

1.1.1. چەمکێ نامۆیێ:

نامۆیی چەمکەکێ رەوشتی و دەرونی و کۆمەلاَیەتییە ، گەلەك ئەگەرێن کومەلاَیەتی و یاسایی و ئایینی ژی رۆلێ خۆ هەبویە د سەرهەلدانا وێ و گەلەك ژ زانایێن بیاڤێ کومەلایەتی و دەرونی و یاسایی ژی ئاماژە ب وێ چەندێ دایە و ل سەر نامۆییێ ئاخفتین ، ژبەرهندێ دیتنێن جۆرا و جۆر بۆ نامۆییێ هەنە ، بەلێ ئەوان دیتنێن جیاواز هەمی د ئێك ژێدەر هاتینە و د ئێك خالدا ئێك و دو دگرن ، ((نامۆیی بە مانای وون بوونی مرۆڤ و دوورکەوتنەوەی لە خودی خۆی یاخود لە کۆمەلَگا یان لە دەسەلاَتی ئابووری و کۆمەلاَیەتی دا))[1] ، ئانکو مرۆڤ خۆ بخۆ نامودبیت و نەشێت دگەل دەوروبەر و جڤاکێ خودا ب شێوەکێ ئاسایی و سروشتی وەکی

دەسپێکا ڤەکولینێ: ناڤ و نیشانێ ڤەکولینێ و سنورێ ڤەکولینێ و رێبازێ ڤەکولینێ و ئاریشەیێن ڤەکولینێ بخوڤەدگریت.

پشکا ئێکێ: پێکدهێت ژ چەمك و پێناسا نامویيێ و ئەگەر و جۆرێن نامویيێ.

پشکادوێ: نامۆیی و جۆرێن وێ د هۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی ب خوڤەدگریت، ب تایبەتی ب رێکا رەنگڤەدانا وێ نامۆییێ ل دەف ناڤبری وەکی هۆزانڤانەکێ کوردێ وی سەردەمی.

بونەوەرەکێ جڤاکی ببورینیت ، (مرۆڤێ نامۆ ب ئەگەرێ ئێك ژ رەگەز و پێکهێنێن نامۆییێ ڤە دنالینیت و چێدبیت هەست ب بێ دەستهەلاتیێ بکەت و نەشێت چالاکیێن خۆ بجه بینیت ، ئەڤ چەندە ژی دبیتە ئەگەر کو مرۆڤ ئارمانجێن خۆ ژدەست بدەت)[2]، کو ئەو رەفتارێن مرۆڤێ نامۆ دگەل رەوشت و تیتالێن جڤاکی ناگونجیت ، دڤان سالێن دوماهییێ ب شێوەکێ بەرچاڤ دەربارەی چەمکێ نامۆیێ و شێواز و چارەسەرێن وێ د بوارێ فەلسەفە و فەلسەفا سیاسی و زانستێن مرۆڤایەتی و دەروونناسی و جڤاکناسیێ ڤە هاتیە نڤیسین، چونکی ب بۆچونا بەهراپتریا نڤیسەر و بیرمەندان نامۆیی گرنگترین و ترسناکترین ئاریشەیە، کو رێ ب رێ مرۆڤی دبیتەڤە، زێدەباری وان هەمی لێکۆلینێن کو ل سەر نامۆیێ هاتیەکرن ، بەلێ هێشتا ئەڤ چەمکە مژاتیێ تێدا هەیە ، ئەڤە ژی بۆ وێ چەندێ دزڤریتەڤە کو نامۆیی هەمی ئاستێن ژیانا جڤاکی ب خوڤە

دگریت و هەمی مرۆڤێن جیهانێ د چ پلە و پایە و ئاستێ ڕەوشەنبیری بن ڕێ ب ڕێ نامۆیێ دبنەڤە، دیسان هەر ئەڤە ژی دبیتە ئەگەرێ هندێ کو مرۆڤ ژ جڤاکی دیربکەڤیتو د زۆرباران دا گۆشەگیربیت و ژ جڤاکی بهێتە دابڕان.

2.1.1 پێناسا نامۆیێ:

مەبەست ژ نامۆیێ نەگونجانا مرۆڤیە کو ڕێ ب ڕێ ژیانێ دبیتەڤە، نامۆیی بەرچاڤترین ئاریشەیا مرۆڤیە کو جهێ سەرنجدانا زانایان بویە، ب ئەگەرێ هندێ کو نامۆیی گرێدایە ب بابەتێن (فەلسەفە ، ئایینی ، دەروونی ، جڤاکی ، ئەدەبی) ، ژبەرهندێ بۆچونێن جۆراوجۆر پەیدابوین و پێناسەکا ئێکگرتی بۆ نەهاتیە دانان، کو هەر ئێك ل دیف پسپۆری و گۆشەنیگا خۆ پێناسا نامۆیێ دکەت.

1.2.1.1. نامۆیی وەك دیاردەکا جڤاکی: (دابڕانا تاکی و جودابونا وی ژ جڤاکی و گرنگی نەدانا وی ب پەیوەندیێن جڤاکی و دژایەتیکرنا وان تشتێن، کو پەیوەندیێن جڤاکی ڕێك دئێخیت یان ژی دژایەتیکرنا ئەو دۆخێ ڕەوشت و تیتالێن د جڤاکیدا دهێنە پەیڕەوکرن)(3).

دڤێ پێناسێ دا دگەهینە ڤێ چەندێ کو نامۆیی ژێك قەتیان و جیابونا مرۆڤیە ، گرنگی نەدانا پەیوەندیێن جڤاکی و دژایەتیکرنا وان پەیوەندییان و دابڕان ژوان داب و نەریتێن ب بهایێن جڤاکی و ڕەتکرنا وان.

2.2.1.1.نامۆیی ژلایێ دەرونیێ ڤە: (بارەکێ دەرونییە، کو چێدبیت ئەو بارێ دەرونی کارتێکرنەکا ئەرێنی یان نەرێنی ل دەف مرۆڤێ نامۆبوی چێکەت ، ب ڤێ چەندێ ژی مرۆڤێ نامۆبوی ژ دورهێلی دیر دکەڤیت و شێوازەکی سایکۆلۆژیێ تایبەت وەردگریت کو جیاوازە ژ شێوازێ سایکۆلۆژییا جڤاکی ب ڕەنگەکێ وەسا کو هندەك جارا بەرەڤ خۆکوشتنێ دچیت)(4).

هەر بارەکێ دەرونیێ خراپ ل دەف مرۆڤی چێبیت، نامۆیی بەرهەمێ وێ بارێ دەرونیێ خراپە، چونکی سایکۆلۆژییا مرۆڤی کۆنترۆلا خۆ دەردکەڤیت و ناجێگیر دمینین و مرۆڤێ نامۆبوی ب شێوەکێ نەستی هندەك ڕەفتار و ڕەوشتان ئەنجام ددەت ، کو تەمام یا جیاوازە و ناگونجیت دگەل تیتال و ڕەوشتێن تاکێن دی یێن جڤاکی ، لەوما ئەو مرۆڤ بەرڤ نامۆییەکا سایکۆلۆژیێ (دەرونی) دچیت کو بەرهەمێن خراپ ژێ چێدبیت وەکی حالەتێ خۆکوشتنێ .

3.2.1.1. نامۆیی ژلایێ کەسایەتیێ ڤە: خودنامۆییێ ب ئەگەرێ بێ باوەری و ڕەشبینیێ ل هەمبەر داهاتوییێ و نەبونا ئارمانجەکا بنەجھ ، کو تاکەکەسی هەولا بو ددەت(5) .

د ڤێ پێناسێ ژی دا نامۆیی ژلایێ کەسایەتیێ ڤە هاتیە دیارکرن، کو کەسێ نامۆبوی ب ئەگەرێ نەمانا باوەریا وی ب ژیانێ و ڕەشبینییا وی بەرامبەری پاشەڕۆژاخۆ و نەبونا ئارمانج و بجھ نەهاتنا وان ئارمانجان ب ئەگەرێ هەبونا جیاوازییان دناڤبەرا مرۆڤێن جڤاکی ژلایێ پێدڤیاتیێن ژانێ کو ئەوی مرۆڤی هەولا بۆ دای ، نامۆیی پەیدا دبیت ل دەف وی مرۆڤی بخۆ ،

لـەوما کەسایەتییا وی مرۆڤی دبیته کەسایەتییەکا نامۆبوی دناڤ جڤاکیدا ، ب ڕامانەکا دی نامۆیی ژلاییێ کەسایەتییێ ڤە (ڤەگوهاستنا تەمامییا مافێن ژیانا کەسەکییە بۆ کەسەك یان بۆ جهەك دیتر)[6].

4.2.1.1.نامۆیی ژلاییێ ئەدەبی ڤە: مەرەم ژ نامۆبونێ دیرکەفتن و نەبونا شیانێن خۆ گونجانێ دگەل جڤاك و نەتەواخۆ، چونکی ئەدیب وەسا هەست دکەت ب دیاردەیێن هەست پێ نەکری دکەت و پێشبینییا داهاتوییێ دکەت و جڤاك باوەری ب بۆچونا وی ناکەت و نڤیسین و بانگەوازێن وی ناهێته ل بەرچاڤ وەرگرتن، وی دەمی ئەو ئەدیب توشی نامۆییێ دبیت، هەروەسا ل دیف ئەوبۆچون و دیتنا پاشەڕۆژی کو ئەدیب هەست پێ دکەت ڕێژا وێ نامۆییێ دهێته دیارکرن.

ئەڤ پێناسەیە بەرێ خۆ ددەتە نامۆبونێ ژلاییێ ئەدەبی ڤە ،کو نامۆبونا ئەدیبا ب خۆڤە دگریت دەمێ وەسا هەست دکەن کو خەباتا وانا نڤیسینێ و شیرەتکارییێ چ مفا نەماینە ل ناڤ جڤاك و نەتەواخۆ ، ژبەر هندێ ئەو ئەدیب ڕێکا نامۆییێ هەل دبژێریت و نامۆ دبیت.

ئەدەب ئەو چەمکا گرنگ و ب بهایە کو وەکی هەر بابەتەکێ دیترێ ژیانێ ئاراستا خۆیا تایبەت هەیە، چێدبیت ئەدەب پشکەك بیت ژ نەتەوەکی یان بەروڤاژی ڤێ چەندێ ژی ، چونکی دەمێ ئەم باسێ نامۆییێ دکەین دڤێت پتر بەرێ خۆ بدەینە چینێن ئەدیبان ژبەرکو چینەکێ ل بەرچاڤ و بەرنیاسن وەکی چین و توێژێن دیترێن جڤاکی کو توشی ئاریشەیێن جۆراوجۆرێن ژیانێ دبن ب ئەگەرێ هشیارییا وان ل بەرامبەر هەر ڕویدانەکا دجڤاکیدا چێدبیت، بەلکو ئەدیب چینێ ئێکێنە دناڤ جڤاکیدا کو ئەو ئاریشە ڕی ب ڕی یا وان دبیتەڤە و ئەو ژی ب ڕێکا پێنوسێ خۆ هەلویستا خۆ دیاردکەن و گەنگەشا خۆ دکەن، کو ئەڤە ژی خۆ ب خۆ هەستەکێ نامۆییێ دەڤ وان، ژئەنجامدا ئەدەبەك پەیدا دبیت، کو ب ئەدەبێ نامۆییێ دهێتە ناڤکرن.

ئەدەبێ نامۆییێ هەر ژ دەسپێکا سەدێ بیستێ گرنگییەکا مەزن پێ هاتیە دان ژلاییێ ڕەخنەگر و ڤەکۆلەرێن ئەدەبی ڤە ل ڕۆژئاڤاییێ ب گشتی و ب تایبەت ل ئەوروپا و هەلسەنگاندنەکا تەمام بۆ ڤی بابەتی کرینە، (کولی ویلسۆن – Colin Wilson) پەرتوکا خۆ یا ب ناڤ و دەنگ ل سالا (1956ز) چاپکر ئەوا ب ناڤێ (نامۆ) ، کو ئاریشە و دەنگڤەدانەکا مەزن ل ئەوروپا چێبو ل دەمێ بەلاڤەکرنا ڤی پەرتوکی ، کو تێدا هاتبو دیارکرن کا ڕامانا نامۆییێ چییە و ئەگەرێن وێ ژی چنە، کەواتە نامۆیی بابەتەکێ گەلەك کەڤنە و بۆبەری ڤێ مێژوییێ دزڤڕیتەڤە کو ژ ئەنجامێ نەگونجانا مرۆڤی دگەل جڤاکی دا پەیدا دبیت وەکی مە بەری نوکە ژی ئاماژە پێدا، نامۆیی دئەدەبێ کەڤنێ جیهانی ژی دا ل دەڤ (بلزاك) ی د پەرتوکا وی یا ب ناڤێ (کۆمیدیا مرۆڤایەتییێ) دا دیاردبیت کو نەخۆشیێن جڤاکی و وێنێ کەسایەتییێن ڤەقەتیای ژ جڤاکی دکێشیت[7]

، دیسان (دوستوفسکی) ژی د بەرهەمێن خودا گرنگییەکا مەزن ب لایەنێ دەرونیێ مروڤێ نامۆبوی ددا کو نەڕازیبوناخو دەردبڕین بەرامبەری ئەو جڤاکێ تێدا دژیان، د سەردەمێ ڕومانسیەتێدا ئەدیب و هوزانڤانێن سەر ب ڤی ڕێبازی گەلەك گرنگی ب بابەتێ نامۆیێ ددان هەتا ڕادەکێ وەسا کو ئەدیبێ ڕومانسیزم ، ئەدیبەکێ نامۆیە و دجیهانا خەون خەیالادا دژیت و نڤیسەر و ئەدیبێ ڕومانسی ژ دورهێلی د ڕەڤی[8] ، هەروەسا چیروکنڤیس (ئەلبێر کامو) د چیروکا خویا ب ناڤ و دەنگ ئەوا ب ناڤێ (کەسایەتییا نامو) ل سالا (1942 ز) بەلاڤەکر کو دەورەکێ مەزن هەبو د بەلاڤەکرنا هزرا نامۆیێ[9] ، (فرانز کافکا) ی د بەرهەمێن خودا باسێ نامۆبونا مروڤی دکەت دگەل جڤاکی، هەروەسا ڕوناکبیری مەزن (نیتچە) ژی ب شێوەکێ ڕشد ل سەر نامۆیێ ڕادوەستیت و ئەو ب خو ژی ل دوماهیکێ نامۆبو ژ جڤاکێ خو[10] .

دەربارەی نامۆیی ل دەف هوزانڤانێن کورد دا ، ئەگەر مە بڤێت دەربارەی نامۆییا هوزانڤانێن کورد باخڤین ، دبینین نامۆیی دەسپێکەکا کەڤن هەیە، کو نامۆییا نەتەوا کوردی بیرامە دهێت کو ب درێژاهییا مێژوییێ ل نامۆیێ دا ژیاینە ، ئەو ژی ب ئەگەرێ داگیرکرنا هەمەلایەنییا سیاسی و جوگرافی و هزری ڤە، زێدەباری وێرانکرنا خاك و نیشتمانی ، دیسان نامۆیی کارتێکرنەکا نەرێنی ل سەر (زمان ، کەلتور، رەوشت و تیتال ، ژێرخانا ئابوری ، ب ئێخسیرکرنا هزاران کەسان) کریە ، کو ب درێژاهییا مێژوییێ ئەڤ چەندە دهێتە دیتن و ب ڕەنگەکێ وەسا کارتێکرنەك گرنگ کریە سەر گەلەك هوزانڤان و ئەدیب و نڤیسەرێن کورد کو خو ژ دەرڤەی سنورێ وەلاتی ببینن کو هندەك وەسا بو دچن ئەڤە دیرکەفتنە ژ دیرهێلا ژیانا جڤاکی ، د زوربەیا هوزانێن هوزانڤانێن کورد دیاردەکا بەرچاڤ هەیە ئەو ژی ئاوارەییە، دەمێ هوزانڤان ژ نیشتمان و خەلکێ خو نامو دبیت ب تنێ ب ڕێکا هوزانێن خو ب هێڤی و ئومێدێن خو دگەهیت ، نامۆیی ڕەهەندەکا جوگرافییە و پەیوەندییەکا ڕاستەوخو ب جه و دەمی ڤە هەیە، دەمێ مروڤ ل وەلاتێ خو نامو دبیت ، بێ گومان ل دەمێ ئاوارەیێ ڕێژا نامۆیێ ل دەف مروڤی زێدە دبیت، وەکی مە بەر نوکە دیارکر ژبەرکو نامۆیی بارەکێ دەرونی ب خوڤە دگریت، لەوما هوزانڤان چ ل ناڤ سنورێ دەولەتاخو دابیت یان ژ دەرڤەی سنورێ دەولەتاخو هەر توشی نامۆیێ دبیت، پرسیار ل ڤێرێ ئەوە ئەرێ کاریگەرییا دیراتییامروڤی ژ نیشتیمانێ خو و گهوڕینا ژینگەهی هزر و خەیال و ئاسویا هزرکرنا هوزانڤانی بەرفرەه دکەت و دگهوڕیت، ب تایبەت چون بەرەڤ ئەوروپا، بەهراپتریا جاران هوزانڤانێن کورد ب ئەگەرێ خراپی و نالەبارییا سیاسی و ئابوری و کومەلایەتی و ڕەوشەنبیریێ ڤە بەرێ خو داینە ژ دەرڤەی وەلاتی و ل وەلاتێن ئەوروپیدا ئاکنجی بونە، پشکەکا کێم نەبیت

ژوان کو بۆ مەبەستێ خواندنێ و خۆ پێگەهاندنێ بەرەڤ ئەورووپایێ ڤە چوین ، بەلکو بەهراپتریا وان بێ حەز و ڤیانا وان و ب زۆری و بێ خواستا وان بەرەف دەرڤەی وەلاتی چوین، کەواتە ژ ئەنجامێ ژینگەهەکا نوی و کەش و هەوایەکا نوی بەرجەستە دبیت، ڤێجا ئەگەر هۆزانڤان نەشیا خۆ دگەل ئەو بارودۆخێ هاتیەچێکرن بگونجینیت، بێ گومان ئەو هۆزانڤان توشی بێزاریێ دبیت و هەست ب نەئارامیێ دکەت ، وەسا هەست دکەت کو نامۆیە دگەل جڤاکی، دەوروبەر، زمان ، سروشت، د بەرهەمێن وی دا ڕەنگڤەددەن، هەروەسا ب هویری دچیتە د ناڤ ڤێ ژیانێ و خەم و ئازارێن دوریا وەلاتی ، ئەزمونێن غوربەتیێ دئێخیتە پێش چاڤ ، شیعرا نوی یا کوردی پڕ سۆزا غەمباری و ماتەمینیێ پێڤەدیارە، هۆزانڤانان ل دەرڤەی وەلاتی نەخۆشی و ئازارێن نەتەوا خۆ ژبیر نەکریە، د بەهراپتریا هۆزانێن خۆدا دیاردەیێن خراپێن کوردستانێ دئێخنە ڕو، ڕەخنا ژێ دگرن، خەونا ب کوردستانەکا ئازاد و سەربەخۆ دبینن، هەردەم دهزارا زڤڕینێنە بۆ وەلاتێ خۆ، بۆنمونە هۆزانڤانەکێ وەکی (هێمن) ی کو زۆربەیا ژیانا خۆ د ئاوارەیی و دەربەدەریێ دا بوراندی، لـەوما دبینین ئێش و ئازارا ژیانا نامۆیێ و ستەم و زولما ڕۆژگاری ڕەنگڤەدانەکا نەرێنی و خراپ ل دەف پەیداکریە کو د ناخێ دل و دەرونێ وی و دناڤ هۆزانا وی دا بلند دبیت و دبێژیت:

منیش چونکە برێك خاوەن هونەربووم
هەمیشــە ڕەنجــەڕۆبووم، دەربەدەربووم
هەزار گۆوەند وسەد پەندم بەسەرهات
لـە ئامێزم نەگرتوە بووکی ئاوات
ژیانم پڕ لـە ڕەنج و دەرد و داخە
ئەوە گیرساومەوە لـە کێو وشاخە(11)

ئەگەر ئەم ل ڤێ پارچا هۆزانێ بنێرین ، دێ بینین کو دلێ هۆزانڤانی تژی خەم و ئازارێن ژیانێ یە و ب ئەگەرێ ئەو ژیانا ئاوارەیێ ل دەف وی کو بویە هێڤێنا نامۆبونا وی ژ وەلات و جڤاك و نەتەوا خۆ.

2.1. ئەگەرێن نامۆیێ:

مرۆڤ ب خۆ ژگرنگترین ئەگەرێن نامۆییێ یە ، چونکی مرۆڤ هەر ژدەسپێکا پەیدابونا وی و هۆشیارییا وی ڕی ب ڕی گەلـەك هەڤڕکییان بویەڤە ب گشتی و ب تایبەتی دگەل جڤاك و سروشت ، ژ ئەگەرێن سەرەکیێن نامۆییێ ل دەڤ مرۆڤی ئەڤێن ل خوارێ نە :

1.2.1.ئەگەرێ سروشتی: ژئەنجامێ ڕویدانێن سروشتی وەکی (بومە لـەرزە ، لافاو ، گڕکان ، ... هتد) درست دبیت، کو هەر ژ کەڤن وەرە هەتا نوکە ژی بویە ئەگەرێ نامۆیێ.

2.2.1.ئەگەرێ پیشەیی و بێ کاریێ (ئابوری): نزمبونا ئاستێ گوزەران و ژیانا مرۆڤی بخۆ بویە ئەگەرەکێ سەرەکی بۆ نامۆیێ ، هەروەسا وێ ڕەوشا تاکەکەس تێدا دبوریت ڤەدگریت ، دەمێ هەست ب بێ شیانی و بێ بهایی یا خۆ دکەت ، دجڤاکێن ماددی دا یێن سەنگا مرۆڤی ب دراڤی دکێشن.

3.2.1.ئەگەرێ ئایینی: ئەڤە ژی ئەگەرەکێ دیترێ نامۆییا مرۆڤی یە ، کو ژ ئەنجامێ کارتێکرنا ئایین و گوتارەکا ئایینی دەمێ مرۆڤ ب ژیانا خۆ نامۆ دبیت پەیدادبیت ئەڤە ژ رەخەکیڤە، ژ رەخەکێ دیڤە ژ ئەنجامێ دیرکەتن ژ ئایین و بنەمایێن وی و دژایەتیکرنا ئایینی ژی نامۆیی ل دەف مرۆڤی پەیدادبیت.

4.2.1.ئەگەرێ جڤاکی: ژ ئەنجامێ نەمانا پەیوەندییێ دناڤبەرا تاك و جڤاکی و جودابونا وی د جڤاکی دا و گرنگی نەدانا وی ب وان پەیوەندیێن جڤاکی ودژایەتیکردنا وان درست دبیت.

5.2.1.ئەگەرێ سیاسی: دڤی سەردەمیدا ئەگەرێن سیاسی وەکی ترساندن و تەپەسەرکرن ب گرنگترین ئەگەرێن نامۆییا مرۆڤی دهێتە دانان(*).

6.2.1.ئەگەرێ دەرونی: ئەگەرەکێ سەرەکییە کو کارتێکرنێ ل کار و چالاکیێن مرۆڤی دکەت ب شێوەکێ خراپ، ئەو کەسێن توشی ڤێ نامۆییێ دبن هەست ب دیراتییێ و ڤەدەربونێ دکەن ژ خەلکی، چونکی کەس نینە حەز و ئارەزوییێن وان بجە بینیت، لەوما دێ هەست کەت یێ ب تنێ یە و کەس هاریکارییا وی ناکەت.

3.1.جۆرێن نامۆییێ :

نامۆیی ئێکە ژ وان حالەتێن تاکەکەسی، کو پیڤەرەکێ تایبەت ب خۆ نینە داکو بشێین کەسێن نامۆبوی دجڤاکیدا دیاربکەین ، لەوا ئەو حالەت یا تایبەتە ب مرۆڤی ڤە و چێدبیت ژ کەسەکی بۆ ئێکا دیتر یان ژی ژ رژێمەکێ سیاسی ڤە بۆ رژێمەکێ دیتر جیاوازبیت ، هەر ئەڤ چەندە ژی بویە ئەگەر کو هەر ژکەڤن وەرە هەتا نوکە ڤەکولینا نامۆییێ بویە ئەگەرێ سەرنجراکێشانا زانا و بیرمەند و رەوشەنبیرا، ل ڤێرێ تشتێ گرنگ ئەوە کو چەوا چەمك و پێناسا نامۆییێ ب چەندین شێوەیێن جۆراوجۆر هاتینە دیارکرن و بۆچونەکا ئێکگرتی ل سەر نینە وەسا ژی دەربارەی جۆرێن وی ژی ب گەلەك شێوەیێن جۆراوجۆر هاتینە نیشاندان، نامۆیی د هۆزانێن مەلا خەلیلی مشەختیدا تایبەتمەندییەکا تەمام هەیە، ئەگە ر ئەم بەراوردبکەین دگەل نامۆییێ ل دەڤ هەمی هۆزانڤانێن دیترێن سەردەمێ وی بخۆ ، چونکی ئەو ژیانا ئاوارەییێ کو ناڤبری تێدا ژیای نامۆییەکا تایبەت ل دەڤ هۆزانڤانی چێکرە و ئەم دشێین ب ئاشکەرا ڤێ چەندێ دناڤ هۆزانێن وی دا ببینین ، گرنگترین جۆرێن ئاوارەبونێ ل دەڤ هۆزانڤانێ مە ئەڤێن ل خوارێنە :

1.3.1.نامۆیی ل هەمبەر بونێ (ژ خۆ نامۆیی): نامۆیی ل ڤێرێ بۆ بون و ژێدەرێ بونێ دزڤرێتەڤە ، کو ژیانا مرۆڤی چ بەها و ئارمانجەك نینە و ژبەرکو ئەو بوشایی دناڤبەرا ژیان و مرنێ یە و ئەو ژیان ژی دوماهیکا وێ مرنە ، ئیدی پێدڤی ناکەت مرۆڤ خۆ ب بون و ژیانێ ڤە مژیل بکەت، دەربارەی ڤێ چەندێ (هایدگەر) گرنگیەکا زێدە ب بونا مرۆڤی دایە د مەیدانا ژیانێ دا و دیاردکەت کو (مرۆڤ ب شێوەکێ نەستی و بێ کو پرس و بۆچونا وی بهێتە وەرگرتن دەربارەی

ژیانێ و بێ حەز و ڤیان و ڕەزامەندییا وی دهێتە هاڤێتن بۆ ناڤ ژیانێ ، پشتی بورینا دەمەکی دیسان کا چەوا هاتیە ناڤ ژیانێ وەسا ژی دهێتە هاڤێتن بۆ ژ دەرڤەی ژیانێ)(12).

2.3.1.نامۆییا خودی: مەرەم پێ ئەوەکو تاك دگەل خۆ نامۆ دبیت و تاکەکەسی بخۆ کەسایەتییەکا نەواقیعی یێ بەرهەم ئینای ل بن کارتێکرنا فشارێن داب و نەریتێن جڤاکی نەشێت ئەوان چالاکییان بجهبینیت کو سود و مفایێ بۆ وی کەسی بخۆ هەبیت ، لەوما زانایێ ب ناڤ و دەنگ (ئەریك فروم) وەسا دبینیت کو (دڤی دۆخیدا مرۆڤ پەیوەندیێ دگەل هەبونا خۆیا ڕاستەقینە ژ دەست ددەت و لدویف حالەت و ڕۆژگارێن تایبەت هەرجار شێوەکێ وەردگریت و نەشێت هەبونا خۆ بسەلمینیت ، تنێ دهندەك حالەتێن دیارکری نەبیت)(13) ، ئەو بارودۆخا کو مرۆڤ خۆ تێدا دبینیت ژ ئەنجامێ هشیارییا تاکی ب خۆیە بەرامبەری وان ململانەیێن کو دگەل وی خۆ ب خۆ ژلایەکیڤە و ژلایەکی دیڤە دگەل ئەو ژینگەهێ تێدا دژیت درست دبیت ب شێوەکێ وەسا کو تاکەکەسی هەست ب ژ دەستدانا پەیوەندیێ دکەت دگەل خۆدا ژ ئەنجامێ نیگەرانیێ و نەبونا دلنیایێ ، بێ گومان ئەڤ حالەتە حالەتەکێ دەرونییە و وەکی نساخییەکا سایکۆلۆژیێ دیاردبیت ژ بابەتێ شیزۆفرینیا و بەلاڤبونا کەسایەتیێ ب شێوەیەك کو مرۆڤ زۆربەی جاران وەسا هەست دکەت کو بڕیارەکا چەسپای نینە ل هەمبەر ئاریشە و گرفتاندا، هەروەسا هندەك ژوان بڕیار و هەلویستان ژی کو وەردگریت ژ دەف وی بخۆ دجهێ خۆدانیە و گەلەك جاران ژی خۆ ژوی بارودۆخی دگهۆڕیت و وەسا دیاردکەت کو کەسایەتییەکا دیترە نەکو ئەو بخۆیە.

3.3.1.نامۆییا هەست و سوزداریێ: ئەڤ جۆرێ نامۆییێ ژ ئەنجامێ نەمانا کەسەکێ نزیك و خوشتڤییێ مرۆڤی ڕویددەت(*)، بەهراپترییا جاران ئەڤ جۆرێ نامۆییێ ژ ئەنجامێ نەمان و لاوازییا پەیوەندییێ دناڤبەرا دوکەسێن خۆشتڤی یێن ئێك و دو دا چێدبیت(14) ، ئەڤە ژی د وی دەمیدا ڕویددەت کو کەسەك لدویف هەست و سوزا خۆ حەژ کەسەکی دیتر دکەت و پاشی ناگەهنە ئێك ڤێجا ژبەر هەر ئەگەرەکی وەکی جڤاکی و ئابوری و گەلەك هوکارێن دیتر ، ژ ئەنجامێ ڤێ چەندێ ئەو کەس ڕی ب ڕی ڤێ جۆرێ نامۆییێ دبیتەڤە ، کو چ کەس ئەوێ ڤالاهیێ ناگریت.

4.3.1.نامۆییا کومەلایەتی: جڤاك و دەوروبەر دەورەکێ ئەرێنی و کاریگەر هەنە ل سەر ڕەفتارێ مرۆڤی ، هەردەم تاکەکەس پرسیارا ژ خۆ دکە ت دێ چەوا بیتە خودان ژیانەکا سەرکەفتی د وی جڤاکیدا گرنگییا جڤاکی ل دەف زانایێن کومەلایەتی و ڕەوشەنبیرا د ئاستەکیدایە کو ژێدەرێ زانینێ یە(15)، هەروەسا تاکەکەس هەست ب بێ دەسهەلاتیێ دکەت ژ وێ چەندێ کو بشێت کارتێکرنێ

بکەتە سەر وان بیروباوەر و هەلویستێن جڤاکی یێن کو دگەل دا دژیت.

5.3.1.نامۆییا یاسایی و ڕامیاری: کێشە و هەڤڕکییا دناڤبەرا دەستهەلات و ڕەوشەنبیر و روناکبیرا بابەتەکێ گرنگ و هەستیارە ، چونکی ((ئەو ئامانج و دروشمە ڕامیاریانەی کە لە ولاتێکدا پەیڕەو ئەکرێن لە لایەن فەرمانڕەوا و دەزگا و دامەزراوەکانیانەوە ، کە ناکۆك و ناتەبابوون لەگەڵ تاکەکانی کۆمەڵگادا و لەرێگەی هێز و زەبر و زەنگەوە هەوڵی سەلماندن و جێ بەجێ کردن و پیادەکردنیان درا و دەوڵەت پەنای بردەبەر توند و تیژی وەك میکانیزمی جێ بەجێ کردن ، .... ئەم جۆرە نامۆییە لەلای تاك سەرهەڵئەدات کە پێ ی ئەوترێ نامۆیی ڕامیاری))(16)، هەر ژبەرهندێ تاکەکەس ژ ئەنجامێ ئەو سیاسەتێن نامرۆڤینی و نادادپەروەرانە توشی هەستکرن ب بێ هێزی و بێ دەستهەلاتییێ دکەت ل هەمبەر ئەو زۆرداری و ستەمێ ژلاییێ دەستهەلاتی ڤە دگەل دهێتەکرن و بێ هێڤی دبیت کو بشێت ب ڕێکا پشکداریکرن و چالاکییانڤە ئەڤ دوخا بنەجە بگهۆڕیت(17).

6.3.1.نامۆییا جوگرافی – جە: بەهراپتریا ڤەکولەرا ئەڤ جۆرێ نامۆیێ ب ئەگەرێ دویرکەفتن ژ نیشتمان وئاخا وەلاتی ددانن(18) ، دەسپێك و هڤێنا ڤێ جۆرێ نامۆییێ دزڤڕیتەڤە بۆ دەسپێکا چێکرنا مرۆڤی ژلاییێ خودێ مەزن ڤە ، کو دەمێ بابێ مە (ئادەم) و دایکا مە (حەوا) ژ بەهشتێ هاتنە دەرئێخستن(19) ، ب ڤی ڕەنگی بۆجارا ئێکێ مرۆڤ د مێژویا هەبونا خۆدا جهێ خۆیێ ڕەسەن کو بەهەشتە ژ دەست ددەت و هەست ب نامۆییێ دکەت ل سەر ڕوییێ عەردی ، ب ئەگەرێ هندێ ژی کو مۆرڤ د ژیانا خۆدا ڕی ب ڕی چەندین بارودۆخ و هەڤڕکیێن جیاواز د ژیانێ دا دبیت ، لەورا نەچار دبیت ژ جهێ خۆیێ ڕەسەن دەربکەڤیت و بەرەڤ جنەکی دیتر بچیت و نامۆبیت ب جهێ خۆیێ ڕەسەن ، ئەڤە ژی نە بتنێ گرێدایە ب مرۆڤێن ئاسایی بەلکو گرێدابە ب هەمی مرۆڤان ڤە و ب تایبەت مرۆڤێن نڤیسەرو ڕەوشەنبیر و خەباتکەر و سیاسەتمەدار و ...هتد ، ب ئەگەرێ سروشتی و سیاسی و کومەلآیەتی و ڕامیاری و زانستی ، لەوما هۆزانڤان وێنە و دیمەنێ دویر وەلاتیێ ب شێوەکێ جوان و دلڤەکەر نیشانددەت و ژلایەکێ دیڤە وێنە و دیمەنێ غەریبی و دورە وەلاتییێ وەکی ژیانەکا نەخۆش و تژی ئێش و ئازار نیشان ددەت(*)، کەواتە ئەم دشێین بێژین ئەڤ جۆرێ نامۆیێ بریتییە ژ دەستدانا ژیانا دناڤ نیشتیمان و بەرێ خۆ دانا جهەکێ دیتر ژ دەرڤەی سنورێ نیشتیمانی، ڤیجا ئەڤ چەندە چ ب حەز و ئارەزویا مرۆڤی بخۆ بیت یان ل بن کاریگەرییا هۆکارێن وەکی: جەنگ و داگیرکاری و فشارێن ڕامیاری و جڤاکی و ...هتد بیت.

7.3.1.نامۆییا ئایینی: ڤەکولەرا دەربارەی ڤێ جۆرێ نامۆییێ ئاخفتین ، دابەشی سەر دو دەستان دبن ، دەستا ئێکێ وەسا دبینن کو نامۆییا ئایینی ئەوەکو مرۆڤ ب ئەگەرێ ئایین و کارتێکرنا

وتارەکێ یان دیاردەکا ئایینی دێ نامۆبیت ب ژیانا خۆ ب رێکا هزرکرنا مرنێ و وەرگرتنا مزگینی و سزایا رۆژا قیامەتێ ، ژبەرهندێ دەمێ مرۆڤ هێز و شیانا خۆ پێشکێشی هێزەکا نەدیاردکەت ژپێخەمەت باشترکرنا ژیانا خۆیا تایبەت ، هەروەسا هەر ئەو نامۆیی ژی وە ل وی مرۆڤی دکە ت چ د ژیانا کەڤن یان ژیانا هەڤچەرخ و نوی ژی ل بن وان رێسا و پرەنسیپێن نامۆیێ دەرباز نەبیت و ببیتە کەسەکێ نامۆ ، دەستا دوێ ژوان ڤەکۆلەران وەسا دیاردکەن کو دویرکەفتن ژ خودێ رەوشت و بنەمایێن ئایینی هۆکارەکێ سەرەکییە بۆ نامۆییێ ، چونکی بۆ ب دەستڤەئینانا خەلاتەکا گرنگ بۆ رۆژا دوماهیکێ دڤێت مرۆڤ هەول و بزاڤێ بکەت ، ڤێجا دەمێ مرۆڤ ژوان پرەنسیپێن گشتی و تایبەتی یا ئایینی دویربکەڤیت و پشتگوهـ باڤێژیت ، بێ گومان وی دەمی ئەو مرۆڤ دێ نامۆبیت ب ئایینی(20).

8.3.1.نامۆییا هۆزانڤان و رەوشەنبیری و روناکبیری: ئەڤ جۆرێ نامۆییێ ژێدەرێ وێ دزڤریتەڤە بۆ هوشیارییا تاکەکەسی ، ب رامانەکا دیتر ئەڤ جۆرێ نامۆییێ پتر رێ ب رێ کەسێن رەوسەنبیر و روناکبیر دبیتەڤە(21)، ئەڤە ژی ب رێکا خواندن و سەرنجراکێشانا ئەو ناڤەندا رەوشەنبیری و جڤاکییەیە یێ تێدا دژیت ب ئەگەرێ رەتکرنا ئەو بارودوخا رەوشەنبیرییا سەردەمی ژلایێ وی کەسی ڤە ، کو مرۆڤێ نامۆبوی ژلایێ رەوشەنبیریێ ڤە داخازا بارو دۆخەکێ گرنگتر دکەت و رەخنە ژ رەوشەنبیرییا بەرنیاس و سەردەمی دگریت دگەل دامەزراوەیێن رەوشەنبیریێن گرێدای ب بابەتێ پەروەردە و سیستەمێ خواندن و زانکۆیێ ، کەواتە نامۆییا رەوشەنبیریێ هەستکرنا تاکیە ب دابران و دویرکەفتن ژ بەهایێن پەیرەوکرییێن دناڤ جڤاکیدا دهێنە بجهئینان ب وی شێوەی کو هەبویە ، بەلگە بۆ ڤێ چەندێ هەبونا چەندین شورەشێن رەوشەنبیری و روناکبیریێ ل هەمبەر دامەزراوەیێن گرنگ و ب بهایە .

دەمێ هۆزانڤان و روناکبیر و رەوشەنبیر دبینن کو جڤاك و رەوشت و تیتالێن گرنگ و پێشکەفتی ل هەمبەر جڤاکێن دیتردا دشیان دانینە بهێتە گهۆرین و نڤێسین و گرنگی ب بانگەشێن وی ناهێتە دان ، وی دەمی ئەو روناکبیر یان ئەو رەوشەنبیر توشی نامۆییێ دبیت.

2.پشکا دووێ : نامۆیی و جۆرێن وێ د هۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا :

نامۆیی دهۆزانا کوردی دا بابەتەکێ نوی نیە، بەلکو رهـ و ریشالەکا کەڤن هەیە، دەمێ مرۆڤ ژ وەلاتێ خۆ ئاوارەی جهـ و وەلاتەکێ دیتر دبیت ب ئارەزو بیت ئان ب زۆرەملێ بیت ، بێ گومان هەستەکا نامۆیی ل دەف پەیدا دبیت، ژبەرکو نامۆیی بارەکێ دەرونییە ، لەوما هۆزانڤان چ ل ناڤ وەلاتی دا یان ژدەرڤەی وەلاتێ خۆ بیت توشی نامۆیێ دبیت، مە خەلیلێ مشەختی وەکی هەمی هۆزانڤانێن دیترێ کورد ڤەدەر نەبویە ژ وێ بارێ

دەرونییێ کو نامۆییە، کو گرنگترین جۆرێن نامۆییێ ل دەف وی ئەڤێن ل خوارێ نە:

1.2.نامۆیی ل هەمبەر بونێ (ژ خۆ نامۆیی): هۆزانڤانێ مە (مەلا خەلیلێ مشەختی) ب شێوەکێ گەلەك کێم ل سەر ڤی جۆرێ نامۆییێ ڕادوەستیت ، چونکی ناڤبری وەکی مەلایەك باوەرییەکا تەمام و درست ب ژیانا پشتی بونێ هەبو، وەکی د هۆزانا (ئۆل) دا دبێژیت:

(ئۆل)

بمره بۆ ژینێ، نەژی بۆ مرنێ
چاڤ ل ژێری تەپەسەر ولکردنی
خۆشی تێنینە سەپانی، ئەی برا
دین ژ دەستمان چوویە ئیرو، گەل دنێ
...
ئۆل پەرێسی بۆ خودێ نە ژبۆ وەلات
شێخێ پیر بۆمە نیشانە کر جڤات
ئێل پەرێسی تێ بگەهە بۆ هەردووان
ناڤ شکەفتێ هەم ل بن دارە بەنێ
... (د.م.ش:ل: 104)

هۆزانڤانێ مە ل ڤێرێ هەول ددەت وێ چەندێ دیاربکەت کو دڤێت مرۆڤ هەولا خۆ بدەت د ژیانێ دا ل دیف پێدڤیاتییێ و بلا ب سەربەرزی و خۆشییێ بژیت و بەرهەمەکێ بۆ ژیانا دونیای و ژیانا دونیایا دیتر ژی هەبیت، چونکی ناڤبری وەسا دبینیت کو هندی بژی هەر دمری و بەرناکەڤیت مرۆڤ هند خۆ بۆ دونیاییێ ب وەستینیت.

2.2.نامۆییا خودی: ئەڤە ژی ئەو بارەیە کو مەلا خەلیلێ مشەختی تێدا پرسیارا ژخۆ دکەت و ل سەر هێلا مانێ و ژیانێ و چارەنوسەکا نەدیار بەرەڤ بێ ئومێدیێ دچیت، هەر ئەو بێ ئومێدی یا هۆزانڤانی د ژیانێ دا ل هێڤیا وی یە و پەیاما نامۆییەکا مەترسیێ بۆ ئینایە و دڤێت ل بەرامبەر وێ دا نامۆ ببیت ، بۆ نمونە هۆزانڤان د هۆزانا (ل سەر نڤینا مرنێ) دا دبێژیت:

ل سەر نڤینا مرنێ

ل سەر نڤینا مرنێمە، بێچار — کەسەر د دل دا مایە، هزار یار
چاڤا دگێرم، ل دۆر نڤینا — جارجار دنێرم زام و برینا
چاڤەك ل مال و مندالێ بەدبەخت — چاڤەك ل دەرگە،عزرائیلێ سەخت
... (د.م.ش:ل: 141)

ل ڤێرێ هۆزانڤان توشی خود نامۆییێ بویە، چونکی هیچ هێڤی و ئومیدەکا وی ب ژیانێ نەمایە و ل هێڤیا عزرائیلێ یە بهێت و رحا وی بکێشیت ومرن بۆ وی خۆشتر ژ وێ ژیانێ و هۆزانڤان ژی نەچاردبیت هەلویستەك هەبیت ل بەرامبەر ڤێ چەندێ دا ، کو ئەو ژی نامۆییە.

3.2.نامۆییا هەست و سوزداریێ: مەلا خەلیلێ مشەختی پشتی مرنا هەڤژیناوی (فاطیما ئەڤرۆ تە بارکر) ، ناڤبری توشی بارەکێ دەروونیێ خراپ دبیت و هەر ئەو بارێ دەرونی کارتێکرنەکا مەزن و کاریگەر ل دەف وی چێدکەت، لەوما بەرەف نامۆییێ دچیت و د هۆزانەکا خۆدا ئەوا ب ناڤێ (فاطیما) ڤێ چەندێ دداتە دیارکرن دەمێ دبێژیت:

فاطیما ئەڤرۆ تە بارکر

فاطیما ئەڤرۆ تە بارکر، ئەی دەلالا نازەنین
تە سەرێ خۆ د ئاخا سارکر، شۆخ و شەنگا ناڤ شرین
بویکا سالێ، ئەم ژی هێلاین، تێر ژ عەمرێ خۆ نەخار
ئاخ و کوڤان و مخابن، رۆندك و ژان و برین
...   (د.م.ش:ل: 461)

ئەڤ نامۆییا هەست و سوزداری یا هۆزانڤانی د ڤێ هۆزانێ دا ب ئەگەرێ مرنا هەڤژینا وی چێبییە، ب تایبەت کوپشتی نەمانا پەیوەندییا وی دگەل هەڤژینا خۆ نامۆبوونەکا تەمام دەڤ چێدبیت .

ناڤبری د هۆزانا (چلییا مەلا مستەفای) دا ب شێوەکێ ڕاستەوخۆ و پتر ژی دەربڕینێ ژ وێ نامۆییێ دکەت ب ڕێکا هەست و سۆزەکا ئێکجار ب هێز کو د دەرونێ هۆزانڤانی دا پەیدابویە و دبێژیت:

چلییا مەلا مستەفای

ئەو چ تیرە، ئەو چ شیرە، چ تڤەنگە، چ غەدار؟
ئەو چ تۆپە، چ خەدەنگە، ئەو چ دربە، ئەو چ دار؟
ئەو چ لافاو و رەنینە، ئەو چ دەردە، ڕەش و تار؟
ئەو چ کینێ ئاسیمانە؟ رۆندکێت مە تێنە خار
مستەفا بارکر ل ناڤ مە، ماینە ژار و بەندەوار
...   (د.م.ش:ل: 377)

د ڤێ پارچا هۆزانێ دا وەکی یا دیار هۆزانڤانێ مە ب ئەگەرێ ژ دەستدانا هەڤالەکێ وی یێ خۆشتڤی کو (مەلا مستەفا بارزانی) بو، توشی نامۆییەکا سۆزداری یا زێدە دبیت و هەتا دگەهیتە ڕاددەکا مەزن کو هۆزانڤانی خۆ دناڤ چارچوڤەکا گرنگێ سۆزداریێ دبینیت.

4.2.نامۆییا کومەڵایەتی: مشەختی تێدا باسێ خراپیا بارودۆخێ ئابوری و برسیێتیێ دکەت دەمێ ئاوارەی ئیرانێ بویە ، وێنەکا تراژیدیێ نیشا خوەندەڤانی ددەت و دناڤ دل و دەرونێ هۆزانڤانی ڤەدژیت و یێ نامۆبویە ، بۆنمونە د هۆزانا (برینە قەت بنی ناهێت) دبێژیت :

(برینە قەت بنی ناهێت)

خودایــە تــو دزانی چەند مە دەست تەنگە ، نییە چارە

نـڤشـتـوکـان بـکاربـیـنتم ژ بۆ دوو دەرهـەمـێ پارە

نـەیـارم بۆ نـڤشتـوکان ، فـسانە و جادو ، جـنگیری

نـەبـووریـــمە ل سـویـســکا وان ، دزانم پیچە بازارە

ب خۆ من جەنگ و لێکدان بوو لگەل چیرۆك و ئەفسانا

مە ئەڤرۆ هودنە گەل کریە ، هەڤالێ پار و پێرارە ؟!

مـە تـەبـعـێ خۆ نـەهـێلایە وەکی مـن ئـەو ژی لاکێشە

بەفر ساری دهێلیت قەت؟ بەفر بەفرە و هەرا سـارە

بەلێ رۆژە ، وەسا دخازیت ، دێ خەرمانێ شەنەبا کەین

چ بایەك بێت ل هەر لایەك ، شەمال و نەرم و دژوارە

... (د.م.ش : ل: 241– 242)

دڤێ هۆزانێدا وەسا دیاردبیت دەمێ هۆزانڤانی ئاوارەی ئیرانێ دبیت ، ژبەر ئالۆزیا ژیانێ و خراپییا بارێ ئابوری و نەبونی و بێ پارەیی ، نەچاردبیت کو نڤشتوکا چێکەت ، هەرچەندە وی بخۆ ژی باوەری ب وێ چەندێ نینە و خۆ ب گونەهبار دزانیت ، لەوا داخازا ژ خودێ دکەت کو لێ ببوریت ، بەلێ نەچارە وی شولی بکەت ، هەر ئەو ژیانا جڤاکی ژی.

5.2.نامۆییا یاسایی و رامیاری: هۆزانڤانێ مە ب ئەگەرێ ئەو سیاسەتا چەوتا دەستهەلاتا عێراقێ کو ژلایێ رژێما بەرێ ڤە ب سەر نەتەوا کورددا سەپاندیە، دیسان ب ئەگەرێ گهۆرینا نەتەوا کورد ژلایێ وی رژێمی ڤە توشی خەم و نامۆیێ دبیت وەکی دهۆزانا (یەك بەرێنە) دا دبێژیت:

یەك بەرێنە

قــەت نە بـاورکـە چ جـارا بەعـسی راسـت بـن گـەل مـروڤ

نە لگـەل قـەومـێ عـەرەبـیـان، نە لگـەل مە کـوردەوار

بـەعسی هـەر بەعسێت بەرێنـە، سۆز و پەیمـان چـەند شکـاند

جـولــەکــە سـەد جـار ژ ڤانە چێـترن پەیـڤ و قـەرار

... (د.م.ش:ل: 47– 48)

ئەڤ هۆزانە ژی وەکی دناڤ و نیشانا وێ دیارە ب رەنگەکێ سیاسی بەرێ خۆ دداتە نامۆیێ، کو تێدا نەکامییا دەسەلاتا سیاسییا رژێما بەرێ دیاردکەت کا چ سیاسەتەك خراپ بو بەرامبەری کوردا و عەرەبا ژی ب ئەگەرێ هندێ کورد هەمی دەربدەر و ئاوارەبون و کورد ب شێوەکێ نەئارەزومەندانە ژ جهێ باب و باپیرێن خۆ دهاتنە راگواستن بۆ ناڤەراست و خوارویا عێراقێ .

6.2.نامۆییا جوگرافی – جھ: ئەڤ جۆرێ نامۆیێ ل دەف هۆزانڤانێ مە (مەلا خەلیلێ مشەختی) دا ،

شێوەیەكێ تایبەت ب خۆڤەهەیە ، چونكی ژ ئەنجامێ ئاوارەبونا وی ئەڤ جۆرێ نامۆیێ ل دەف پەیدابویە، لەوما دیراتییا وی ژ سروشت و وەلاتێ خۆییێ كوردەواری هێڤێنا ڤێ نامۆیێ بویە ل دەف ناڤبری دا، وەكی دهۆزانا (مرنێ نەبینین) دا دبێژیت:

مرنێ نەبینین

دلـداری دەردە، ئـــەز هـەرڤـانـدم دووریــیـا یــارێ سـۆتـم، مـــرانـدم
كەفتیمە گـەرمیان،نـاڤ بەحرا خیزی ببێـژە یــارێ: تـــو بـــۆچـــی زیــزی
تـو بۆچـی زیـزی، هنـد بـێ وەفایی چەنـد تفت و تـالە دەردێ جـودایـی
مە چـەند بووارتن خـۆشی و خورەم لـەو باغ ولـەو باغ، چیمەن و بەر چەم
سـەر ئـاڤ و كـانـی و بـێـنـا بـهاری بـــاسـك و بـەرۆژ و ل بـەر نـــزاری
شـیـڤـك و دەردۆل،چـالـیـێ نێـرگز پـەرلاغ و تەڤلار، هـەم كوك و رەنگز
مـە گـوهـ د دێـرا شـالـوول و بـلبل عـەندەل و زەرویـل، دەرمـانێ دلكول
چ پـێ دڤـێـتـن، وەلاتـــێ كـــوردە مـەشـهـوور و نـاڤدار دەرمانێ دەردە

... (د.م.ش:ل: 252)

ل ڤێرێ هۆزانڤان ب ئەگەرێ دیراتییا وی ژ نیشتمانێ خۆ و سروشتێ وی كو كوردستان و سروشتێ كوردستانێ یە ، توشی نامۆییەكا سروشتی دبیت ، لەورا ڕادبیت ب وەسفكرنا وی سروشتی و هەر ئەوی سروشتی دكەتە هڤێن و دەرمان بۆ وێ نامۆییێ .

7.2.نامۆییا ئایینی: مەلا خەلیلێ مشەختی پشتی ئاوارەی ئیرانێ بویە و گەلەك شەیدای ئایینێ زەرەدەشتی بویە هەتا دگەهیتە ڕاددا ڕەخنەگرتن ل ئایینێ ئیسلامێ ، كو دڤێت ئایینێ ئیسلامێ ژی وەكی وی ڕەگەزپەرستی ناڤدا نەبیت و مافێ هەمی مرۆڤا بدەت ، دیسان ڕەخنەكا توند ل هندەك بیرو باوەڕێن هشكێن شیعا و ڕۆژا عاشوڕایێ دگریت د ناڤ مەزهەبێ شیعادا، بۆنمونە د هۆزانا (دەهێ موحەرەما سالا 1977) دبێژیت:

(دەهێ موحەرەما سالا 1977)

ئەی (حسێن) جـارەك تـو كوشتی لـەشكـەرێ ژ رێ دەرچوویان
سـال نییە تـو نێـیە كـوشـتـن دەسـتـێ هشـكــە شیـعـیـان
ب نـاڤـێ تە و بـابـێ تە قـوربـان خەلـكەكێ ل سـەر دا بـری
مـــال و پـارەی پـێ دكـــێـــشـــن هـــەر وەكـــی ئـــاڤـا رەوان
...
سـونـــی و شـیـعـــی و مـوسـلـمـان داخداران بـۆ حـسـێـن
سینگ قـوتـان هیچ سـوودی نـاكەت بۆ مـە، بـژ تیتال وتـان
...
ئـەوچ عـــاشـــوورا و حسـێـــنـــن وە ب دەڤــێ خۆ گرتـیـیە
ئـــەوچ گـێـلـمـگـــێدان و رەشـپـۆش، شـبـتـی بـابـێ هێـسـتـران

... (د.م.ش: ل:199 – 200)

دەمێ هۆزانڤانی ئاوارەی ئیرانێ بوویە ئاشنایەتی و تێکهەلی دگەل مەزهەبێ شیعی و زانایێت وانا کری ، کو ل ڕۆژەکێ ب ناڤێ (دەهێ موحەرەمێ) شین و خۆقوتانێ دکەن وەکی وەفاداری و حەژێکرنەك بۆ ئیمام (حسێن) کو دویَ ڕۆژێدا هاتیە کوشتن وەکی ئیمامەکێ مەزن د ئایینێ ئیسلامێ ، بەلێ هۆزانڤان پشتی تێگەهشتن و زانینا هندەك زانیارییێن درست دەربارەی ڕویدانا کوشتنا ئیمام (حسێن) ی ، ڕەخنە ژوێ چەندێ دگریت کو ب ڤێ چەندێ ژی نامۆییەکا ئایینی ل دەف چێدبیت .

8.2.نامۆییا هۆزانڤان و ڕەوشەنبیری و ڕوناکبیری: مەلا خەلیلێ مشەختی ب ئەگەرێ ڕەخنەگرتن ژ ڕەوشەنبیرییا بەرنیاس دجڤاکێ خۆدا و ڕەتکرنا ڕەوشەنبیرییا سەردەمی و داخازکرن بۆ بارودۆخەکێ باشتر توشی نامۆییا ڕەوشەنبیری دبیت دناڤ جڤاکێ خۆدا، بۆنمونە دهۆزانا (رەوشەنبیر !!) دا دبێژیت:

(رەوشەنبیر !!)

مسەقەف یانی رەوشەنبیر، نە رەوشەنبیرە هەر تارە
سپێدە و رۆژهەلات نینە، چ باهنگاڤ و ئێڤارە
نە مێرانی و نە ئەخلاقە، نە بیر و باوەرێ دینی
نە مە بەحسێ وەلاتینی، نە رێز و تەرز و کردارە
دوو ئەزمانی و درۆ تاشین، نە شەرمێ سۆز و پەیمانە
نە شەرمە خۆ وەکی کچکان دخەملینن، نە خۆش کارە
لەکە و لۆمە ل دونیایێ دکەن کەس بەر خلاس نابیت
هزار لەعنەت ل رەوشتی باب و باپیران ب ئەژمارە
نییە نك وان چ رێز گرتن، شعوورێ روحی و دینی
هەچی هاتە دەڤێ وان ژی، دبێژن ژ : عیلمێ بێمارە

... (د.م.ش:ل: 421)

د ڤێ پارچا هۆزانێدا هۆزانڤانێ مە هەولا ڕەتکرنا ئەو بارودوخا ڕەوشەنبیرییا سەردەمی ژلایێ وی کەسی ڤە ددەت ، کو مرۆڤێ نامۆبوی ژلایێ ڕەوشەنبیریێ ڤە داخازا بارو دۆخەکێ گرنگتر دکەت و ڕەخنە ژ ڕەوشەنبیرییا بەرنیاس و سەردەمی دگریت و ڕەخنەکا توند و دژوار ئاراستەی وان ڕەوشەنبیرێن سەردەمێ خۆ دگریت ، هەروەسا ڕەخنە ئاراستەی کەسێن ڕەوشەنبیرێن وی سەردەمی دگریت کو چ ڕەوشت و ڕێزگرتن نینە دەف وان و سەر و بەرێ وان وەکی کچکانە ، لەوما خۆ ب نامۆ دبینیت د ناڤ وی جڤاکی .

(خشتا هژمارە و جۆرێن نامۆیێ دهۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا)

هژمارا هۆزانان	جۆرێن نامۆیێ	ڕێژا ٪
15	سیاسی	٪15
26	جڤاکی	٪26
16	ئایینی	٪16
23	جوگرافی	٪23
5	ڕەوشەنبیری- ڕوناکبیری	٪5
6	ل هەمبەر بونێ	٪6
6	خودی	٪6
3	هەست و سۆزداریێ	٪3

ل دیف ئەو خشتا ل سەری و ب ڕێکا وەرگرتنا (100) هۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی وەکی نمونە ، دێ بینین کو نامۆییا جڤاکی و جوگرافی و ئایینی د ڕیزبەندییا هەرسێ جۆرێن نامۆییێن پلە ئێکن ل دەف هۆزانڤانی.

ئەنجام :

1- د هۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا پەیوەندییەکا ب هێز د ناڤبەرا نامۆیی و ئاوارەبونێ دا هەیە ، چونکی نامۆیی ڕەهەندەکا جوگرافیە و پەیوەندی ب جھ و دەمی ڤە هەیە، مرۆڤ کو ل وەلاتێ خۆ نامۆبیت دەمێ دچیتە دەرڤەی وەلاتی پتر نامۆ دبیت.

2- دهۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا گرنگترین جۆرێن نامۆیێ بریتین ژ (نامۆیی ل هەمبەر بونێ ، نامۆییا خودی ، نامۆییا هەست و سۆزداری ، نامۆییا جڤاکی ، نامۆییا یاسایی و ڕامیاری ، نامۆییا جوگرافی ، نامۆییا ئایینی ، نامۆییا هۆزانڤان و ڕەوشەنبیر و ڕۆناکبیری) .

3- نامۆییا جڤاکی و جوگرافی و ئایینی، ب پلە ئێك دهێنە هژماردن د هۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا ، ئەڤە ژی بۆ وێ بارودۆخا خراپا ژیانا نەتەوا کوردی دزڤڕیتەڤە، چونکی زۆربەی جاران ئاوارەییا مللەتێ کورد ب شێوەکێ زۆرەملێ و ب نەچاری بویە.

4- شروڤەکرنا نامۆیێ دهۆزانێن مەلا خەلیلێ مشەختی دا وەسا دیاردکەن ، کو خواست و ویستا ئەو وەلاتێ هۆزانڤانی بۆچوی نەبویە، بەلکو هەردەم هۆزانڤانێ مە (مەلا خەلیلێ مشەختی) وەلاتێ بیانی وەکی وەلاتێ خۆ وەسف دکەت.

پەراوێز :

1- میشیل مان ، عادل الهواری ، سعد معلوف ، موسوعة العلوم الاجتماعیة ، مکتبة الفلاح ، بیروت ، 1994 ، ص 47- 48.

2- سابیر بۆکانی ، لە نێوان هەست و نەستدا، چ1، چاپخانەی ڕەنج ، سلێمانی ، 2006 ، ل 49.

3- عبدالقادر موسی المحمدی ، ألأغتراب ، بیت الحکمة ، بغداد ، 2001، ص 14.

4- طلال عبدالمعطي مصطفی ، أبحاث من علم ألأجتماع نظریات ونقد ، دار الهدی ، دمشق ، ط1، 2002، ص 217.

5- صلاح الدین أحمد الجماعي ، الاغتراب النفسي الاجتماعي و علاقته بالتوافق النفسي الاجتماعي ، أطروحة دکتوراه ، دار زهران ، الیمن ، 2000، ص61 .

6- ریتشارد شاخت ، ت: کامل یوسف حسین ، ألأغتراب ، ط1 ، 1980، ص 63.

7- محمد زکي العشماوي ، ألأدب وقیم الحیاة المعاصرة ، دار النهضة العربیة ، بیروت ، 1980، ص52.

8- Colin Wilson, the outsides, 1956, p29.

9- روبیردی لوبیة ، ت: سهیل ادریس ، کامو والتمرد ، بیروت، ص12-13.

10- ارنست فیشر ، ت: أسعد حلیم ، ضرورة الفن ، الهیئة المصریة العامة للتألیف و النشر ، 1971، ص 113.

11- تاريك و ڕوون ، گولْبژێرێك لە شيعرەكانى هێمن ، لە بلاْوكراوەكانى بنكەى پێشەوا ، 1974، ل 114.

*- ئەگەرێ سیاسی گرنگترین ئەگەرێ نامۆییا تاکێ کوردە ب گشتی و هۆزانڤانان ب تایبەتی ، کو هۆزانڤانێن کورد دهەمی سەردەماندا وەکی ژبلی کارێ خۆیێ ئەدەبی ، هەردەم وەکی سەرکردەکێ سیاسی بوینە د خەبات و تێکۆشانا مللەتێ خۆدا .

12- ئەريك فرۆم ، و: ئارام جەمال سابير ، چەمکی مرۆڤ لای مارکس ، چ1 ، چاپخانەی چوارچرا ، 2005 ، ل 87 .

13- يحی العبدالله ، دار الفارس للنشر والتوزيع ، أردن ، 2005 ، ص 34 .

*- گرنگترین جۆرێ نامۆییە د ڤی سەردەمیدا ، چونکی ئەدەب چارچوڤەکا گشتی و جیهانی ب خۆڤەگرتیە و سنورێ هەمی وەلاتان دبڕیت و ئەوان سنوران ناهێلیت یێن دناڤبەرا وەلاتاندا هەنە ، ب تایبەت پشتی سەرهەلدانا ئەدەبێ بەراوردکارییێ .

14- محمد راضی جعفر، ألأغتراب في الشعر العراقي ، منشورات ألأتحاد الكتاب العرب، 1999 ، ص 12.

15- طلال عبدالمعطي مصطفى ، أبحاث من علم ألأجتماع نظريات ونقد ، دار الهدى ، دمشق ، ط1 ، 2002 ، ص 65- 66 .

16- ئارام محەمەد قادر ، نامۆیی لە شیعری کوردیدا کرمانجی خواروو 1975- 2000 ، ناما ماستەرێ،زانکۆیا سلێمانییێ، 2007،ل 22.

17- حليم بركات ، الهوية ، ريض الريس للكتب و النشر ، ط1، 2004، ص100 .

18- فاطمة حميد السويدى ، ألأغتراب في الشعر ألأمي ، مكتبة المبولي ، ط1، 1997، ص3.

19- عبدالقادر موسا المحمدي ، ألأغتراب ، بيت الحكمة ، بغداد، 2001 ، ص 52 .

*- ئەڤ ئەگەرە د سەردەمێ هاتنا هەر ئایینەکێ نوی ب ئەگەرێ هەڤڕکییێ دناڤبەرا وی ئایینی و ئایینێ کەڤنێ باب و باپیران ، ئەو مرۆڤێن ب ڤێ هەڤڕکییێ ڕادبن، دێ بنە کەسێن نامۆ ب ئەگەرێ ئایینی .

20- عبدالقادر موسا المحمدي ، ألأغتراب ، بيت الحكمة ، بغداد، 2001 ، ص 23 .

21- طلال عبدالمعطي مصطفى ، أبحاث من علم ألأجتماع نظريات ونقد ، دار الهدى ، دمشق ، ط1 ، 2002 ، ص 217.

ژێدەر :

أ- ب زمانێ کوردی :

1- ئارام محەمەد قادر ، نامۆیی لە شیعری کوردیدا کرمانجی خواروو 1975- 2000 ، ناما ماستەرێ ، زانکۆیا سلێمانییێ ، 2007.

2- ئەريك فرۆم ، و: ئارام جەمال سابير ، چەمکی مرۆڤ لای مارکس ، چ1 ، چاپخانەی چوارچرا ، 2005.

3- تاريك و ڕوون ، گولْبژێرێك لە شيعرەكانى هێمن ، لە بلاْوكراوەكانى بنكەى پێشەوا ، 1974.

4- سابير بۆكانى ، لە نێوان هەست و نەستدا، چ1، چاپخانەى ڕەنج ، سلێمانی ، 2006.

5- نەوزاد مەلا خەلیل مشەختی و کامەران ئیبراهیم مشەختی ، دیوانا مەلا خەلیل مشەختی ، بەرگێ ئێکێ ، چ1 ، چاپخانا خانی ، دەزگەهێ سپیریز ، دهوك ، 2012.

ب- ب زمانێ عەرەبی :

6- ارنست فيشر ، ت: أسعد حليم ، ضرورة الفن ، الهيئة المصرية العامة للتأليف و النشر ، 1971.

7- حليم بركات ، الهوية ، ريض الريس للكتب و النشر ، ط1، 2004.

8- روبيردى لوبية ، ت: سهيل ادريس ، كامو والتمرد ، بيروت.

9- ريتشارد شاخت ، ت: كامل يوسف حسين ، ألأغتراب ، ط1 ، 1980، ص 63.

10- صلاح الدين أحمد الجماعى ، الاغتراب النفسي الاجتماعي و علاقته بالتوافق النفسي الاجتماعي ، أطروحة دكتوراه ، دار زهران ، اليمن ، 2000.

11- طلال عبدالمعطي مصطفى ، أبحاث من علم ألأجتماع نظريات ونقد ، دار الهدى ، دمشق ، ط1 ، 2002.

12- عبدالقادر موسا المحمدي ، ألأغتراب ، بيت الحكمة ، بغداد، 2001.

13- فاطمة حميد السويدى ، ألأغتراب في الشعر ألأمي ، مكتبة المبولي ، ط1، 1997.

14- محمد راضی جعفر ، ألأغتراب في الشعر العراقي ، منشورات ألأتحاد الكتاب العرب، 1999.

15- محمد زكي العشماوي ، ألأدب وقيم الحياة المعاصرة ، دار النهضة العربية ، بيروت ، 1980.

16- ميشيل مان ، عادل الهوارى ، سعد معلوف ، موسوعة العلوم الاجتماعية ، مكتبة الفلاح ، بيروت ، 1994.

17- يحی العبدالله ، دار الفارس للنشر والتوزيع ، أردن ، 2005.

جـ- ب زمانێ ئینگلیزی:

18- Colin Wilson, the outsides, 1956.

الخلاصة :

هذه الدراسة حول ألأغتراب في شعر الملّا خليل مشختي، حيث أُخذَ كمثال من شعراء عصره لأن شعراء جنوب كردستان بشكل عام في تلك المرحلة كانوا مشاركين جنباً إلى جنب في ذلك النشاط، وكانت الظروف السيئة في ذلك الوقت السبب الرئيسي لظهور ظاهرة ألأغتراب.

يتبيَّن أهمية هذا البحث في كونه بحثاً عمليا يدرس جميع اتجاهات ألأغتراب ، هذا من جانب، ومن جانبٍ آخر تعتبر هذه الدراسة مساهمة جيدة ومساعدة لكل باحث في مجال البحث الأدبي لـ(ألأغتراب) بصورة عامة وبحث (ألأغتراب في الأدب الكردي) بصورة خاصة، وهذا كله بقصد خدمة العلم الخاص بـ(ألأغتراب) في البحث الأدبي وتطوره.

Summary:

This study is addresses the aspect of alienation in Mula Khalil Mushakhti, where it is taken as a sample to the poets of his era. This is because, basically, the poets from the northern Kurdistan all participated side by side in the activity at that phase. The bad conditions were the major reason for the appearance of the aspect of alienation at that time .

The importance of this research paper lies in the fact that it is a practical research which examines the aspect of alienation in all its trends on one hand. On the other hand, this study is regarded as a big contribution in the field of literary research and generally for any researcher who would like to conduct researches in this field with regards to alienation and specifically alienation in the Kurdish literature. This is specifically to serve and develop the pure literature of alienation in the literary research.